

ARANY JÁNOS

TOLDI

KIADJA
A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER
BUDAPEST • 1948

A JEGYZETEKET ÉS A MAGYARAZATOT

DOBOS LÁSZLÓ

ÉS

SZAKÁL JÁNOS

KÉSZÍTETTE

*

A KÉPEKET

SZABÓ VLADIMIR

RAJZOLTA

KÉSZÜLT A
LEGRÁDY NYOMDA
BETŰVEL

ELŐHANG.

„Mostan emlékezem az elmúlt időkről,
Az elmúlt időkben jó Tholdi Miklósról...”
Ilosvai.¹

1. Mint ha pásztortűz ég őszi éjtszakákon,
Messziről lobogva tenger pusztaságon:
Toldi Miklós képe úgy lobog fel nekem
Majd kilenc-tíz emberöltő² régiségben.

Rémlik, mintha látnám természetes növést,
Pusztító csatában szálfaklelését,³
Hallanám dübörgő hangjait szavának,
Kit ma képelnétek istenharagjának.

2. Ez volt ám az ember, ha kellett a gáton,
Nem terem ma párja hetedhét országon;
Ha most feltámadna s eljöne közétek,
Minden dolgát szemfényvesztésnek hinnétek.
Hárman sem bírnátok súlyos buzogányát,
Parittyaköveit, öklelő kopjáját;
Elhülnétek látva rettenetes pajzsát
És kit a csizmáján viselt sarkantyúját.

¹ Arany János Ilosvai verséből vett idézettel egy-egy ének tartalmát mondja el.

² Körülbelül ötven esztendő-t tartunk egy emberöltőnek.

³ Egyenes, sudárnövésű fából készült a kopja, amivel hadakoztak, vívtak.

ELSŐ ÉNEK.

„Nyomórudat¹ félkezével kapta vala,
Buda felé azzal útát mutatja vala.“
Ilosvai.

1. Eg a napmelegtől a kopár szik sarja,
Tikkadt szöcskenyájak legelésznek rajta;
Nincs egy árva fűszál a torzs közt kelőben,
Nincs tenyérnyi zöld hely nagy határ mezőben.
Boglyák hűvösében tíz-tizenkét szolgál
Hortyog, mintha legjobb rendin menne dolga;
Hej, pedig üresen, vagy félig rakottan,
Nagy szénásszekerek álldogálnak ottan.

2. Ösztövér kútágas, hórihorgas gémmel
Mélyen néz a kútba s benne vizet kémel;
Óriás szűnyognak képzelné valaki,
Mely az öreg földnek vérit most szija ki.
Vályúnál az ökrök szomjasan delelnék,
Bögölyök hadával háborúra kelnek;
De felült Laczkó a béresek nyakára,²
Nincs, ki vizet merjen hosszú csatornára.

3. Egy, csak egy legény van talpon a vidéken,
Meddig a szem ellát pusztá földön, égen;
Szörnyű vendégoldal³ reng araszos vállán,
Pedig még legénytoll sem pehelyzik állán.

¹ Hosszú rúd, mellyel leszorítják a szénával, gabonával megrakott szekeret.

² Arany János mondja, hogy így gúnyolja tréfásan a magyar paraszt azt a mezei munkást, aki a nap és a dolog hevétől bágyadtan a munkára ráunt. László napja június 27-ére esik, ekkor valóban nagy melegek járnak.

³ Széna- vagy gabonahordáskor használják, innen is a neve: vendég oldal. A szekeret szélesítik vele, hogy többet tudjanak rá rakni.

Széles országútra messze, messze bámul,
Mintha más mezőkre vágyna e határrul;
Azt hinné az ember: élő tilalomfa
Ütve általútnál egy csekély halomba.

4. Szép öcsém, miért állsz ott a nap tűzében?
Lásd, a többi horkol boglya hűvösében;
Nyelvel a kuvasz is földre hengeredve,
A világért sincs most egerészni kedve:
Vagy sohasem láttál olyan forgószelet,
Mint az, aki mindjárt megbirkózik veled,
És az utat nyalja sebesen haladva,
Mintha füstökádó nagy kémény szaladna?

5. Nem is, nem is azt a forgószelet nézi,
Mely a hamvas utat véges-végig méri:
Túl a tornyon, melyet porbul rakott a szél,
Büszke fegyver csillog, büszke hadsereg kél,
És amint sereg kél szürke por ködéből,
Úgy kel a sóhajtás a fiú szívéből;
Aztán csak néz, csak néz előrehajolva,
Mintha szíve-lelke a szemében volna.

6. „Szép magyar leventék, aranyos vitézek!
Jaj be keservesen, jaj be búsan nézlek!
Merre, meddig mentek? Harcra, háborúba?
Hírvirágot szedni gyöngyös koszorúba?
Mentek-e tatárra, mentek-e törökre,
Nekik jó éjtszakát mondani örökre?
Hej, ha én is, én is köztetek mehetnék,
Szép magyar vitézek, aranyos leventék!“

7. Ilyenforma Toldi Miklós gondolatja,
Mely sóvárgó lelkét mélyen szántogatja,
S amint fő magában, amint gondolkodik,
Szíve búbanatban összefacsarodik.
Mert vitéz volt apja; György is, álnok bátyja,
A királyfi mellett nőtt fel, mint barátja;
S míg ő béresekkal gyűjt, kaszál egy sorban,
Gőgösen henyél az a királyudvarban.

8. Itt van immár a had, Laczfi nádor hada,
Itt kevély hadával Laczfi Endre maga;
Délcegen megüli zárga paripáját,
Sok nehéz aranyhím terheli ruháját;
És utána nyalka, kócsagos legények;
Tombolván alattok cifra nyergű mének;
Nézi Miklós, nézi, s dehogy veszi észbe,
Hogy a szeme is fáj az erős nézésbe.

9. „Hé, paraszt! Melyik út megyen itt Budára?”
Kérdi Laczfi hetykén, csak amúgy félvállra;
De Toldinak a szó szívébe nyilallik,
És olyat döbben rá, hogy kívül is hallik.
„Hm, paraszt én!” emigy füstölög magában,
„Hát ki volna úr más széles e határban?
Toldi György talán, a rókaelkű bátya,
Ki Lajos királynál fenn a tányért váltja?
10. Én paraszt? Én?” — Amit még e szóhoz gondolt,
Toldi Györgyre szörnyű nagy káromkodás volt.
Azzal a nehéz fát könnyeden forgatja,
Mint csekély botocskát, véginél ragadja;
Hosszan, egyenesen tartja félkezével,
Mutatván az utat, hol Budára tér el,
S mintha vassá volna karja, maga válva,
Még csak meg se rezzen a kinyujtot szálfá.
11. Nádorispán látja Toldit a nagy fával,
És elámul rajta mind egész hadával.
„Ember ez magáért,” Laczfi mond, „akárki;
Nos, fiúk, birokra, hadd lássuk, ki áll ki?
Vagy ki tartja úgy fel azt a hitvány rudat,
Amellyel mutatja e suhanc az utat?”
Szégyen és gyalázat: zúg, morog mindenki,
Egy parasztfiúval mégsem áll ki senki!
12. De ki vína bajt az égháborúval,
Szélvészes, zimankós, viharos borúval?
És ki vína Isten tüzes haragjával,
Hosszú, kacskaringós, susterő nyilával?
Mert csak az kössön ki Toldival, ha drága
S nem megúnt előtte Isten szép világa;
Jaj-keserves annak, aki jut kezébe,
Még halt anyjának is visszari ölébe.
13. Elvonul a hadnép hosszú tömött sorban,
Toldiról beszélnek az egész táborban;
Mindenik mond neki nyájasat vagy szépet,
Mindenik derít rá egy mosolygó képet.
Egyik így szól: „Bajtárs, mért nem jössz csatára?
Ily legénynek, mint te, ott van ám nagy ára.”
Másik szánva mondja: „Szép öcsém, be nagy kár,
Hogy apád paraszt volt, s te is az maradtál!”
14. Elvonult a tábor, csillapul morajja:
Ezt a szél elhordta, azt a por takarja;
Toldi meg nagy búsan hazafelé ballag,
Vaskos lábnyomától messze reng a parlag;
Mint komor bikáé, olyan a járása,
Mint a barna éjfé, szeme pillantása,
Mint a sértett vadkan, fú veszett dühében,
Csaknem összeroppan a rúd vaskezeiben.

MÁSODIK ÉNEK.

„... hogy Budából Tholdi György megjő vala,
Öccsét gyakran feddi vala.”

Ilosvai.

- Így vesződé Miklós nyers, haragos búban,
De van drága dolog otthon, Nagyfaluban;
Tán kigyúlt a ház is, úgy füstöl a kémény,
Nagy kolonc köszönget a kút méla gémén.
A malacnép sir-ri; borjú, bárány béget;
Aprómarha-nyáj közt van szörnyű itélet;
A fehércseléd közt a beteg se lomha:
Holmi kis vásárnál népesebb a konyha.
- Egy cseléd vizet tesz félakós bögrében,
Mely ha forr a tűzön s nem fér a bőrében,
Akkor a baromfit gyorsan belemártja,
Tollait letörli, bocskorát lerántja.
Van, ki a kis bárányt félti izzadástul,
S bundáját lerántja, még pedig irhástul.
Más a vékonypéznű nyulat szalonnázza,
Hogy csöpögjön zsírtól ösztövé csontváza.
- Másik a malacot láng felett hintálja,
Szorit kés fokával bőrig borotválja;
Bort ez csobolyában,¹ az kecsketömlőben,²
Kenyeret hoz amaz bükkfa tekenőben...

¹ Lapos, hordószerű faedény.

² Régebben a kecske bőréből varrt zsákban, tömlőben is szoktak vizet, bort tartani.

4. Mit jelent e hűhő gyászos özvegyházban,
Hol a dinom-dánom régen volt szokásban?
Toldi Lőrincnének most van-e a torja?
Vagy menyegzőjének hozta így a sorja?
Tán megúnta gyászos özvegysége ágyát,
S másnak adta élte fonnyadó virágát?

5. Nincs halotti tora Toldi Lőrincnének,
Napja sem derült fel új menyegzőjének;
Másért sütnék-főznek, másért lakomáznak:
György van itthon, elsőszülötte a háznak.

6. Toldi György nagy úr volt. Sok becses marhája,^{*}
Kincse volt temérdek s arra büszke mája,
Sok nemes vitéze, fegyveres szolgája,
Sok nyerítő méne, nagy sereg kutyája.
Látogatni jött most negyvenedmagával,
Renyhe sáskanépnek pusztító fájával,
És a kész haszonnak egy felét fölenni,
Más felét magának tarsolyába tenni.

^{*} Régebben nemcsak lábas jószágot, hanem vagyont is jelentett.

7. György az édesanyját hidegen köszönté,
Bár ez a lelkét is majd elébe önté;
„Hát a másik hol van?” fanyalogva kérdi.
Senki sem hinné, hogy kedves öccsét érti.
„Szénát hord szegényke künn a béresekkal,
Hívatom,” de György úr ezt rikoltja: „Nem kell!”
Nem kell! és e két szó úgy esik anyjának,
Mintha a szívébe nagy kést mártanának.

8. Nem kell? — Ím azonban kelletlen, hívatlan
A fiú betoppan; szíve égő katlan,
Belsejét még most is fúrja és faragja
Szégyenítő bűja, búsító haragja.
Mégis, mindamellett — mily Isten csodája! —
Egy zokszót sem ejt ki Toldi Györgyre szája:
Lelke gyűlölségén erőt vesz valami,
Valami — nem tudom én azt kimondani.

9. Amint látja Györgyöt hirtelen, váratlan,
Karja ölelésre nyílik akaratlan;
De az eltaszítja testvérét magától,
Göggösen fordul el jó atyjafiától.
A szegény anyának könnytől szemébe,
Köszívű fiának sírva lép elébe,
Reszkető ajakkal keze fejét gyúrván,
Ott reménykedik, de György korholja durván:

10. „Úgy anyám, kecsegtess öbeli ebédet,
Ójad fuvó szélről drága gyermekedet;
Mártsad tejbe-vajba, mit se kímélj tőle,
Majd derék fajankó válik úgy belőle.
Most van a dandárja réten a munkának,
De foga nem fűlik ahhoz e gazdának,
Mint kopó megérzi a zsíros ebédet,
S tövel-heggyel össze[†] hagyja a cselédet.

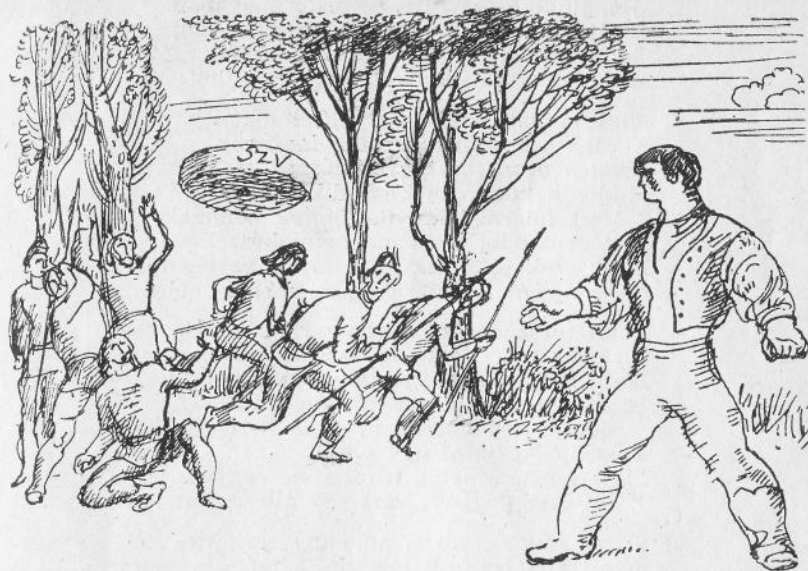
11. Így sirattad mindig, én ha mondtam néha:
Nem válik belőle semmi, csak nagy léha;
Hogy parasztnak is rossz, lebzsel készakarva,
Noha bírna dolgot, mert erős, mint marha.
Most tehedd ablakba; húsa és kövére
Szépen nő naponkint anyja öröme...
Szóla György s kitoldá a szót egy kacajjal,
Melyre Miklós felbúg tompa, hosszú jajjal:

12. „Átok és hazudság minden ige szájban!
Egy betű való sincs, Toldi György, a vádban.
Jól tudom, mi lappang bokrodnak megette,
Úgy szeressen Isten, ahogy engemet te!

[†] Től = tettől. Csihés, akin a többi kifog, belőle tréfát, csúfot üz,
s mindenkinél alábbvaló.

Rossz vagyok parasztnak, rossz vagyok vitéznek,
Béresek között is től cudar csihésnek;
Forr epéd, hogy más is márt veled egy tálba,
Veszténél, ha tudnál, egy vizes kanálba.

13. Azért, hogy senkinek láb alatt ne legyek,
Nem bánom én, igen, akár ma elmegyek;
Száz mérföld a világ erre is, arra is;
Nem bánom én, igen, elmegyek én ma is;
De ami az enyém, azt elviszem innét;
Add ki, bátya, tüstént, ami engem illet;
Add ki a jussomat: pénzt, paripát, fegyvert;
Azontúl — az Isten áldjon minden embert.“
14. „Itt a juss, kölök; ne mondd, hogy ki nem adtam!“
György kiált és arcul csapja, szintűgy csattan.
Toldi Miklósnak sincs ám galambepéje,
Bosszúállás lelke költözik beléje;
Szeme, mint az acél, a szikrát úgy hányja,
Útni készül ökle csontos buzogánya;
György ijedve hátrál, oda van egészen:
E csapás utolsó szélütése lészen.
15. S Györgyöt e csapással hús verembe tennék,
Isten kenyeréből hol többé nem ennék,
Hol, mint egy repedt csont, deszka közé kötve
Ítéletnapig sem forradozna össze;
De midőn az öccse épen megrohanja,
Elsikoltja magát s közéjük fut anyja,
Testével takarja Györgyöt és úgy védi,
Pedig nem is Györgyöt, hanem Miklóst félti.
16. Most a szörnyű gyermek karját elereszté,
Fejét és szemeit búsan lefüggeszté,
S mintha most ocsúdnék forró-hideg lázból,
Tántorogva ment ki az apai házból.
Méne elbúsulva, némán haragjában,
És leült az udvar távolabb zugában,
Ott fejté a térdin tenyerébe hajtá,
S zokogott magában, de senki sem hallá.

HARMADIK ÉNEK.

„Öccsére, Miklósrá nagy haragja vala,
Szerető szolgáját mert megölte vala.“

Ilosvai.

1. Bezzeg nem búsultak ám az ősi házban,
Szintén eltörődtek az evés-ivásban.
Fölkelvén pedig jó Toldi György asztala,
Vitéz ő szolgái rudat hánynak vala.
Ifjú vér, öreg bor fickándott erőiben,
A fadárda vígan perdült jobb kezökben;
Mindenik kötődött, hangosan nevetve,
S mint szilaj csikóé, magas volt a kedve.
2. Toldi György meg amint torkig itta-ette,
Egy öreg karszékbe úr-magát vetette,
És az eresz alól gyönyörködve nézi,
Hogyan játszadoznak csintalan vitézi;
Majd midőn meglátta a telek lábában
Ülni öccsét, Miklóst nagy búsan magában,
Feltámad lelkének szennyes indulatja,
S nagyfejű legényit ily szókkal biztatja:

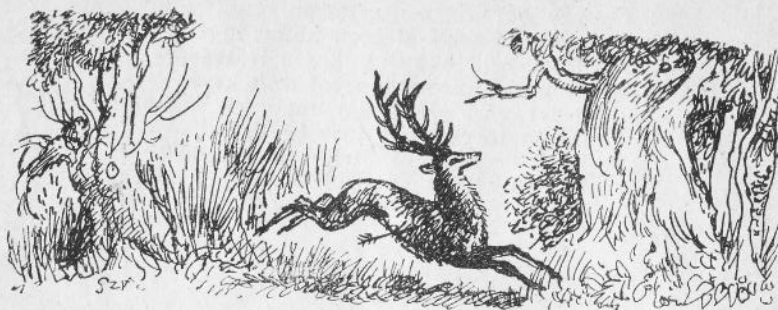
3. „Hé, fiúk! Amott ül egy tűzok magában,
Orrát szárnya alá dugta nagy búvában;
Gunnyaszt, vagy dög is már? Lássuk, fölrepül-e?
Meg kell a palánkot döngetni körül!”
4. Mint kutyák közé ha nyúlfiat lökének,
Kaptak a beszéden a szilaj legények.
Döng a deszkabástya Miklósnak megette,
Miklós a kudarcon búskodik felette.¹
Mert fölélni könnyű, könnyű nemcsak ésszel.
Hanem ökölrel is és megfogni kézzel,
Hogy csak őt bosszantja minde vastag tréfa,
Mely ugyan fejétől sem járt messze néha.
5. Toldi tűr azonban, bárha nem békével,
Birkózik nagy lelke fellázadt dühével;
Majd meggyőzi magát s megvetéssel tűri,
Szolganép belőle a csúfot hogy űzi.
Mert e nép e perszem volna haragjának,
Bosszuló karjától úgy elhullanának,
Mint a Sámsonétól, kiről írva vagyon,
Hogy ezer pogányt vert egy állcsonttal agyon.
6. Túrte Miklós, túrte, ameddig túrhette,
Azzal áll bosszút, hogy csak fel sem vette;
Úgy mutatta, mintha nem is venné észre,
Fülét sem mozdítá a nagy döngetésre.
De midőn egy dárda vállá csontját érte,
Iszonyatosképen megharagudt érte,
S melyen ült, a malomkődarabot fogta,
Toldi György bosszantó népe közé dobta.
7. Repül a nehéz kő: ki tudja hol áll meg?
Ki tudja, hol áll meg s kit hogyan talál meg?
Fuss, ha fulthatsz, Miklós, pallos alatt fejed!
Viz se mossza rólad le a gyilkos nevet!
Elvadulsz, elzüllöl az apai háztól,
Mint amely kivert kan elzüllik a nyájtól:
Ki egyet agyarral halálosan sérte,
Úgy aztán kimarja őt a többi érte.
8. Elrepült a nagy kő, és ahol leszálla,
Egy nemes vitéznek lőn szörnyű halála:
Mint olajütőben, szétmállott a teste,
És az összetört hús vérolajt ereszte.
Vérit a poros föld nagy mohón felnyalta,
Két szemét halálos hályog eltakarta,
S aki őt eloltá, az a veszedelem
Mindenik bajtársnak fájt, csak öneki nem.

¹ Felettébb, nagyon.

9. György haragja pedig lészen rendkívüli,
Mert vitéz szolgáját igen keserüli.
Másfelől örül, hogy gyilkos a testvére,
Kít hogy elveszessen, most esik kezére.
Most ravasz szándékát, melynek útja görbe,
Eltakarja törvény és igazság örve,²
És hogy öccsét bíró hírivel megrontsa³
El kell fogni nyomban, az kemény parancsa.

² Urügye.

³ Bíróval ítéltesse el

NEGYEDIK ENKE.

„Igen keserűli Miklóst az ő anyja:
Titkon azért ötet éléssel táplálja.“
Rosvai.

1. Mint a hímszarvas, kit vadász sérte nyillal,
Fut sötét erdőbe sajgó fájdalommal,
Fut hideg forrásnak enyhítő vizére,
Es ezerjófűvet tépni a sebére;
Jaj, de a forrásnak kiszáradt az ágya,
Az ezerjófűvet írul sem találja,
Minden ág megtépte, tüske megszaggatta,
Úgyhogy még aléltabb most az istenadta.
2. Úgy bolyonga Miklós nyakán ül a bűja,
Oldalát kikezdte annak sarkantyúja,
S mint bezárt paripa, mely fölött az ól ég,
Szíve a mellében akkép hánykolódék.
Bujdosik az éren, bujdosik a nádon,
Nincs hová lehajtsa fejét a világon.
Hasztalan kereste a magánosságot,
Mert beteg lelkének nem lelt orvosságot.
3. Es mint a toportyán,¹ ha juhász kergette,
Magát egy kiszáradt nagy nádasba vette:
Ott is azt suttogta a nád minden szála:
Széles e világon nincsen árvább nála.
Nádtorzs lón az ágya, zsombok² a párnája,
Isten kék egével fődve a tanyája,
Mignem a sötét éj szárnya alá vette
S fekete ponyvából sátort vont felette.

¹ Réti farkas.

² Zsombok. Gyepes domboeska.

4. Majd az édes álm pillangó képében
Elvetődött arra tarka köntöseben,
De nem mert szemére szállni még sokáig,
Szinte a pirosló hajnal hasadtáig.
Mert félt a szúnyogtól, félt a szúrós nádtól,
Jobban a nádasnak csörtető vadától,
Félt az üldözőknek távoli zajától,
De legislegjobban Toldi nagy bajától.
5. Hanem amidőn már szépen megpitymallott,³
Es elült a szúnyog, és a zaj sem hallott,
Akkor lelopódzott a fiú fejére,
Két szárnyát teríté annak két szemére;
Aztán álommézet csókolt ajakára,
Akit mákvirágból gyűjte éjtszakára,
Bűvös-bájos mézet, úgyhogy édességén
Tiszta nyál csordult ki Toldi szája végén.
6. De a kínos éhség azt is irigyelte,
Hajnali álmából csakhamar fölverte,
S addig ösztökélte, addig korbácsolta,
Míg a rétet összevissza barangolta;
Fölkereste fészkit a réti madárnak,
Szárca-, vadrucának, bibicnek, sirálnak,
Házukat feltörte és kifosztogatta,
Tarka tojásikkal éhét elaltatta.
7. Vadmadártojással éh-szomját elvervén,
Szörnyen hányta a hab a jövőnek tervén:
Merre menjen? Mihez fogjon? Uramfia!
Nincsen hő lelkének hová fordulnia.
Mert elmenne könnyen, el is bujdokolna,
Ha az édesanyja előtte nem volna:
Jaj, de majd ha róla hírt nem hallanának,
Megrepedne szíve az édesanyjának.
8. Három napig magát ekkép vesztegette,
Harmadik nap a nád megzörrent megette,
Azt gondolta farkas, meg se moccant karja,
Mert ellátta, hogy őt csak testvére marja.
Pedig Bence volt az, régi hű cseléde,
Akit anyja küldött fölkeresésére,
Ki nagy zokogással nyakába borulva,
Így szólott Miklóshoz egy kis idő múlva:
9. „Jaj, eszem a lelked, be jó, hogy meglellek,
Harmadnapja már, hogy mindenütt kereslek;
Tüvé tettem érted ezt a tenger rétet,
Sose hittem, hogy meglássalak ma téged.

³ Megvirradt.

Hogy vagy, édes szolgám? Nem haltál meg éhen?
Nem evett meg a vad ezen a vad réten?
Itt a tarsolyom, fogd és egyél szépen, ne,
Sült hús, fehér cipó, kulacs bor van benne!"

10. Azzal a hű szolga szemét az ökléhez,
S öklét megtörölte ócska köntöséhez,
Letérdelt a földre, tarsolyát letette,
Ami csak volt benne, sorra mind kiszedte.
Asztalt is terített, csak úgy hevenyéből,
Az üres tarsolyból, meg a födeléből,
A cipót, kulacsot, pecsenyét rárakta,
Végre két almával a módját megadta.

11. Akkor elővette csillagos bicskáját,
Megkínálta vele kisebbik gazdáját;
Toldi a jó késsel a cipót fölszelte,
S a cipóval a húst jóízűen nyelte.
S mily örömmel nézte Bence, a hű szolga!
Jobban esett, mint ha maga falta volna;
Mintha ő is ennék, úgy mozgott a szája,
Néha szinte könnybe lábadt ősz pillája.

12. Mikor aztán Miklós az éhét elverte,
Bence a kulacsnak nyakát kitekerte;
A kulacs sikoltott és kibuggyant vére
Az öreg szolgának a keze fejére.
Ez meg a vörös bort urára köszönte,
Néhány kortyot előbb nyelve mellé önte,
S míg azt a fiúnak nyújtá jobb kezével,
Megtörölte száját inge elejével.

13. S a bor az öreget jókedvre tüzelve,
Hogy kinyílt a szíve, hogy megoldott nyelve!
Kezdte a beszédet Miklósnak nagyapján
(Ostoros gyerek volt annál néha napján);¹
Azután fordítá apjára, anyjára,
Györgyre, a bátyjára, végre önmagára,
S tán a szó belőle, míg a világ folyna,
Ha Miklós szomorún így nem kezdte volna:

14. „Haj, be zokon esik most hallgatnom téged!
Hagyd el, kérlek, hagyd el e fájós beszédet!
Máskor, a tűzhelynél tengerit morzsolva,
Ítéletnapig is elhallgattam volna.
Hányszor elbeszéltem apám vitézségét!
Majd éjjél vetette minden este végét.
Aztán mily sokára tudtam elalunni!
Hajnalig sem bírtam a szemem lehúyni.

15. Ami volt, az nincs már: ami jó volt, elmúlt,
Más pennával írnak, sorsom balra fordult;
Gyilkosságba estem, lettem bujdosóvá,
Hej, ki tudja, mikor leszek bele jóvá?
De hiszem az Istent, az árvát sem hagyja,
Mert azért az árvák gondviselő atyja;
Tán veszett nevemet is lemossa vérem,
Mit fejemre költe drága jó testvérem.

16. Nem születtem arra, érzem ezt magamban,
Hogy itt békamódra káka között lakjam;
Nem is teremőztem béresnek, villásnak,
Hogy petrencét² hordjak akárki fiának.
Már csak arra várok, hogy bealkonyodjék,
A világ mezőről hazatakarodjék,
És akkor nyakamba veszem az országot,
Szél sem hoz felétek énrólam ujságot.“

¹ Valamikor, régen.

² A petrence akkora csomó széna, vagy szalma, amennyit két rудon el tud vinni.

17. Nagyon elbúsula Bence e beszéden,
Szánta kis gazdáját, hogy bujdosni mégyen,
Hallgatott sokáig s majd elfakadt sirva,
Bocskorán körmével keresztekét írva.
Végre megószlamlott s nagyon szépen kérte,
Ne nehezteljen meg Miklós gazda érte:
De ő ezt a dolgát bolondságnak tartja,
Hogy fejét ily rögtön bujdosásnak adja.
18. „Látod, jó kis gazdám: György úr nemsokára,
Három négy nap mulva visszamegy Budára:
Akkor, ami elmúlt, feledésbe mégyen,
Kiskirály leszesz te az egész vidéken.
Hát itt hagynál minket, sok derék cselédet,
Kit mint gyermekünket, úgy szerettünk téged?
Itt hagynád a Bimbót s Lombárt, a hajszását,
Kiknek hét vásáron sem találni mását?
19. Itt hagynád sokféle kedves multságod?
Párjával malomba ki emelne zsákot?
A malomkövet ki ölténé karjára
Molnárlegényeknek álmélkodására?
Ne menj, édes szolgám, jaj, ne menj messzére,
Egész Nagyfalunak keserűségére;
Jaj, ne hagyd bitangul az ős Toldi-házat,
Ne taszisd a sirba jó édesanyádat.“
20. Így rimázkodott az, de kevésbe vette,
Fejét rázta Miklós, ahol nem szerette;
Hanem amint anyját hozta fel végtére,
Követ hengerített a fiú szívére.
Nem felelt sokáig Bencének szavára,
Csak nézett sóhajtvá a susogó nádra,
S addig-addig bámult a susogó nádra,
Nagy meleg könnycsepp ült szeme pillájára.
21. S mintha törlené csak arca veritékét,
Tenyeréhez törle hivatlan vendégét;
Végig a kisujján a könny földre csordult,
Ő pedig Bencéhez ily szavakkal fordult:
„Mondd meg ezt, jó Bence, az édesanyámnak:
Gyászba borult mostan csillaga fiának;
Egykorig nem látja, még nem is hall róla,
Eltemetik hírét, mintha meghalt volna.

* A jobbról fogott ökröt nevezik hajszás-nak.

22. De azért nem hal meg, csak olyaténképen,
Mint midőn az ember elrejtezik mélyen,
Es mikor fölébred bizonyos időre,
Csodálatos dolgot hallani felőle.

Rólam is hall még hírt, hogy mikor meghallja,
Még a csecsszopó is álmélkodik rajta;
Akkor anyám lelke repes a beszéden,
Csak meg ne szakadjon szíve örömében.“

23. Ezt izente Miklós. Akkor a hű szolga
Az üres kulacsot tarsolyába tolta;
Megtörülte szépen csillagos bicskáját,
Összehajtogatta szalonnás ruháját.
Aztán a tarisznyát félvállára vette,
Búcsút vévén, lábát útnak egyengette.
Ment is volna, nem is; gyakran visszanézett,
Végre a töretlen nád közt elenyészett.

ÖTÖDIK ÉNEK.

„Az éren és nádon Miklós bujdosik vala.”
Hosvai.

1. Elfeküdt már a nap túl a nádas réten,
Nagy vörös palástját künn hagyá az égen,
De az éj erőt vett, csakhamar beronta,
Az eget, a földet bakacsinba vonta,¹
És kiverte szépen koporsószegével:
Fényes csillagoknak milljom-ezerével;
Végre a szép holdat előkerítette
S ezüstkoszorúnak fejtül odatette.
2. Miklós pedig indult a szokatlan útra,
Magát jobban-jobban a nádasba fúrta:
De mintha kötéllel vonták volna hátul,
Nem birt elszakadni az édesanyjátul.
Vissza-visszanézett: hej, pedig mihaszna?
Egy teremtés sincs ott, akit megláthatna,
Mégis visszanézett, sőt meg is fordulva,
Búcsút venni indult egy kis idő múlva.

¹ Bakacsin = fekete vászon.

3. S amint visszafelé méne, mendegéle,
Egy helyütt a zombék csak lesüpped véle:
Réti farkas fészke volt épen alatta,
Benne két kis kölyke rítt az istenadta.
Megsajnálta Miklós, hogy reájok hágott,
Simogatta a két árva kis jószágot,
Mint a juhászbojtár, amikor kaptja,
A komondorkölyköt végigsimogatja.
4. Kár volt simogatni, csak vesztére tette,
Mert megzörren a nád hirtelen megette;
Jő az anyafarkas szörnyű ordítással,
Rohan a fiúnak, birkóznak egymással.
Fel-feláll a farkas hátulsó lábára,
Méri éles körmét Toldi orcájára,
Csattog a fejer fog vérszopó inyében,
S mintha szikrát hányna, csillog a holdfényen.
5. Toldi pedig magát serényül forgatja,
Öklének csapását sűrűn osztogatja:
Ömlik a vér száján és orrán a vadnak,
Nagy meredt szemei szörnyen kidagadnak,
Nyelve a szájában meg nem tudna fénni,
Csattogó fogával azt is összevérzi,
Mint veszett kutyáé, csorog véres nyála;
Senki sem látott már dühösb vadat nála.
6. Miklós a kötődést unni kezdi végre,
Lábát sem restelli hívni segítségre,
S mint midőn a bika dolgozik szarvával,
Fölveti a farkast egy erős rúgással.
Messze az avasba² esik a vadállat,
Nagy darab helyütt letördeli a nádat,
És amint lehulla puffanó eséssel,
Nagyot üt a földre hangos nyekkenéssel.
7. De lám, mintha ördög volna belébújva,
Egyet hengeredik s talpra ugrik újra.
Elordítja magát keserves haraggal,
S mégyen új csatára köszörült fogakkal.
Körmeit Miklósnak a vállába mártja,
Száját a fejénél két araszra tátja,
S hátulsó lábával úgy szorítja térdét,
Pusztítsa el Isten a kegyetlen férgét!

² Elkorhadrt régi nád.

³ A hátulsó lábszárban lévő vastag in.

8. Ez még csak mehetne, de most jő a nagyja:
Ordít a himfarkas s hátul megtámadja.
Mit csinálsz most, Miklós? Jaj, dehogy birsz vélek!
Ezer lelked volna, mégis megölnének!
Semmi baj! Az néki a tulajdonsága.
Hogy ha nő veszélye, nő a bátorsága:
Kisegíti magát, sohase féltétek,
Nem válik belőle farkasoknak étek!

9. Mert amint a nőtény öltre ment s birokra,
Megszorítja torkát Toldi két marokra:
Csak kifordul körme a fiú nyakából,
Kifogy minden erő a horgas-inából,³
Szeme is kidülled, véres könnyel telve,
Mint egy nagy csoroszlya,⁴ lóg ki zöldes nyelve:
Nem kiment belőle, bennszorult a pára,
Ahogy eltátotta, úgy maradt az álla.

10. Akkor fogja Toldi, jót kanyarít véle,
És a kanhoz vágja, mely rohan feléje;
Fölkel az dühösen, s hogy megint lecsapja,
Párját fekhelyéből mérgesen harapja.
És pedig világos, hogy megint fölkelne,
Ha Miklós előre néki nem felelne:
De úgy elpaskolja most a nőtényével,
Hogy világ végéig sem támad többé fel.

11. Toldi a vadaktól így megmenekülvén,
Megpihent kevéssé egy zsombékra ülven;
A farkasfiakban sem volt már lehellet,
Eltaposva nyúltak Toldi lába mellett.

³ A hátulsó labzában lévő vastag in.

⁴ Az eke késforma része. A földet hasítja az ekevas előtt.

Távolabb feküdt az anyjok meg a párja;
Tisztán süttött rájuk a hold karikája,
Hidegen tekintett a rét fenekébe,
Mint egy aranytepsi, szétmeredt a képe.

12. Miklós az elméjét mindenképen hányta,
Nem mondhatnám pedig, hogy a farkast szánta,
Hanem gondolkozott az ő farkasáról,
Ot elnyelni vágyó rosszszívű bátyjáról.
De hát mért akarja bátyja őt megenni,
Mért akar hóhéra, nem testvére lenni?
Vagy mikor járt Miklós néki ártalmára?
Mért feni agyarát jó atyjafiára?

13. Mert hiszen ha példát farkasokról vészen,
Ott is a rosszabbik az ő bátyja lészen:
Fészkit oltalmazza a mezőnek vadja,
Ki nem ingerelte, azt meg nem támadja.
Vagy ha néha gyomra készíti öldöklésre,
Nem bánt senkit aztán, ha csillapul éhe;
Akkor is barmoknak tizedelve nyáját,
Megkíméli mindég a maga fajtáját.

14. De az ő testvére — de az ő testvére,
Ki mondja meg néki, mért tör életére?
Nem csillapul másképp, csak vérével szomja?
Vagy ha birtokából jó öccsét kinyomja?
Hátha annak, aki szomjuhozza vérit,
Mint a farkasoknak most, megadná bérít?
Vagy talán emberben tartósabb a pára,
És ezért nincs Györgynek végső éjtszakája?

15. ... Állj meg, állj meg, Toldi, gyilkos a szándékod,
Jaj, ne vess bosszúdnak véres martalékot!⁵
Tudd meg: a legyilkolt atyafinak vére
Bosszúért kiált fel az egek egére.
Tudd meg: ha megölnéd tennen testvéredet,
Akkor meggyilkolnád örök életedet;
Ne félj, fenn az Isten; ő majd igazat lát,
Bízd rá a büntető bosszúállás dolgát.

16. — Most mintha valami ötlenék eszébe,
Hirtelen felállott s a vadakhoz lépe,
Gyorsan fölvetette őket a vállára,
Úgy indult veszélyes éjjeli útjára.
Ment nagy sebbel-lobbal a nád erdejében,
Nagy hosszú sikátort fűrt⁶ azon mentében,
Hátul a két farkas csüngött a sarkáig,
Vissza sem tekintett az anyja házáig.

⁵ Zsákmányt, prédát.

⁶ Keskeny utat tört magának.

HATODIK ÉNEK.

„Anyja Tholdi Györgynek Miklóst szánja vala.”
Ilosvai.

1. Szépen süt le a hold Nagyfalu tornyára,
Gyepszálon fehérlik Toldi Lőrinc háza;
Háta megett annak nagy gyümölcskert zöldel,
Mely fölérne holmi alföldi erdővel.
Kertre nyílik a ház egyik ajtócskája,
Ott van Toldinének a hálósobája;
Rozmarinbokr van gyászos ablakában,
A körül leskelődik a fiú magában.
2. Farkasait Miklós, amint odaére,
Letevé a kertnek harmatos gypére;
O meg, mintha lopni jőne, lábujjhegyen,
Édesanyja záros ajtajához megyen.
Soká hallgatózik mindenütt hiában,
Mert csak egy szű perceg a szemöldökfában.¹
Zörgetne is, nem is; bátorsága nincsen,
Csak úgy tétovázik keze a kilincsen.

¹ Az ajtókeret felső része.

3. Ejnye, hát hol járhat most ez a félsz benne?
Máskor a sárkánnyal is birokra menne;
Édesanyját félti igen-igen nagyon,
Nehogy a zöreire szörnyen felriadjon.
Az is megeshetnék, hogy ha így fölverné,
Ablakát, ajtóját megnyitni se merné,
Hanem zajt csinálna hangos sikoltással,
S tán nem is tudnának szólni majd egymással.
4. Azért a két farkast fölveszi vállára,
Elkerül a háznak másik oldalára;
Minden élő állat elpihent ott kinn, benn,
Még csak a kutyák is alusznak egy színben.
Nyitva áll az ajtó, látszik a György ágya:
Hosszú fejér kendőt terít a hold rája;
Alatta pediglen a ház ereszenek
Örálló legényi sorban heverésznek.
5. Minden alszik. Miklós sem tétováz sokat,
Küszöbre fekteti le a farkasokat,
Aztán a lándzsákat a kezébe kapja,
Melyek a fal mellé voltak támogatva;
Örálló ruháit földre szegzi vélek,
Hogy ne kelhessenek, majd mikor kelnének,
S bemegy a szobába. Jaj, most Toldi Györgyöt,
Ha még el nem vitte, elviszi az ördög!
6. Ott lesi Miklós a szünyogháló mellett,
Györgyből mikép hortyog ki s be a lehellet;
Egy marokszorítás — s ha száz lelke volna,
Mégis elhallgatna, többet nem horkolna.
De Miklós elkezd: „No, megölhetnélek,
Megérdemelnéd, ha rávinne a lélek,
Hanem most egyszer nem leszek ártásodra,
Csak hogy itt is voltam, azt adom tudtadra.”
7. Azzal a két farkast az ölébe vette,
Az öreg nyoszolya² szélire fektette,
Így beszélve nekik: „Tente, tente szépen,
A testvérbátyátok fekszik itten épen.”
Maga pedig ment a benyíló szobába,
Melyben asztalnál ült anyja gyászruhába;
Asztalon két öklét egymásra fektette,
Búbánatos fejét arra eresztette.
8. Hasztalan leskődött ott az édes álom,
Nem birt általtörni a szomorúságon,
Es utoljára is csalással ejtő meg,
Köntösét elkérte a hideglelésnek;

² Agy.

Úgy fűrá magát be tarkójába hátul,
Futkosott sarkáig s vissza a sarkátul,
Összezsibbasztotta, megrészegítette,
Ennyibe került, míg elszenderithette.

9. Még így sem sokáig tartott szunnyadása:
Elrebbenté Miklós csendes kopogása,
Felriadt az asszony, mihelyt meghallotta,
De Miklós előre így bátorította:
„Édes anyámasszony, ne féljen kegyelmed:
Nem hozok a házra semmi veszedelmet,
Jöllehet hogy éjjel járok, mint a lélek,
De ha nappal jönnek, tudja, megölnének.“
10. Nem is félt az özvegy, amint ezt hallotta,
Karjával a fiát általszorította,
Egy fillér kis darab, de annyi hely sincsen,
Hová orcáján csókvetést ne hintsen.
„Jaj, hát látlak ismét! Be sose gondoltam,
Majd kétségbeestem, érted majd megholtam!
De Istenem, minek beszélek oly nagyon.“³
Bátyádurad itt a másik házban⁴ vagyon.“
11. Ennyit mondott anyja; többet nem is szólta,
Ha mindjárt a széles Hortobágyon volna.
Ott is úgy ölelné, szíve elfogódnék,
Szája hosszú néma csókra kulcsolódnék.
Érzi Miklós, hogy mint reszket az ölében,
Tán lerogyna, ha ő nem tartaná szépen;
Pedig ő is szörnyen meg vala indulva,
Nem is felelt mindjárt, csak jó idő múlva.
12. Tartani akarta magát, de hiába!
Mintha tűt szúrnának orra cimpájába,
Vagy mintha alatta reszelnének tormát,
Tekerő nyilallást érte olyanformát.
Megáradva hullá könnye két szemének
Az ábrázatjára kedves szülőjének,
S mint mikor két hegyről összefut a patak,
A kétféle könnyek egybeszakadtanak.
13. Végre szívét Miklós megkeményítette,
Szemét anyja öszes hajához értette,
Összeszedte magát s fölegyenesedvén,
Valahogy erőt vett ríni való kedvén.

³ Hangosan.

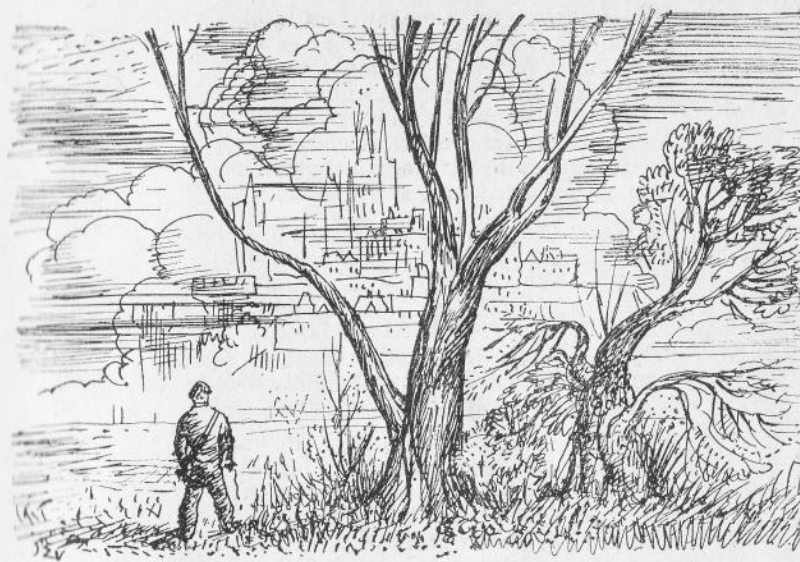
⁴ A másik szobában.

⁵ Szakmány = kialkudott munka.

És szólott anyjához következő szókkal:
„Hagyjon fel kegyelmed kicsinyég a csókkal;
Szakmánymódra van rám mérve minden óra:⁵
Jöttem kegyelmedhez búcsúvevő szóra.

14. Nem remélem, hogy itt maradásom legyen
György miá, kit Isten akárhová tegyen;
Végre még gyilkosa lennék, attól félek...
Nem, az sosem leszek, arról nem beszélek,
Hanem annyit mondok: ne búsúljon kelmed;
Vesse ki szívéből azt a nagy félelmet:
Nem azért megyek el, hogy vissza ne jöjsek;
Hiszem a Teremtőt, még addig nem öl meg.
15. Nagy erőt érezek mind a két karomban,
Nem vesztegetem azt szérún és malomban;
Édesapámnak is hallám vitézségét:
Hát csak én gyalázzam meg a nemzetségét?
Felmegyek Budára bajnok katonának,
Mutatok valamit ottan a királynak,
Olyat, ami nem lesz bátyám szegényére,
Sőt irigység miatt megszakad a lépe.
16. Azért szépen kérem, édes anyámasszony,
Sohase aggódjék, sohase sirasson;
Aki meg se halt még, minek azt siratni,
Mikor a halott sem fog halott maradni...?“
Többet is beszélne még a szülőjének,
Ha az ebek alatt nem üvölténének,
De mihelyt ezt hallá, mindjárt észrevette,
Hogy imént egy dolgát balgatagul tette.
17. A kutyák haragját nem egyéb okozta,
Hanem hogy a farkast az udvarba hozta,
Mármost felugatják ezek a cselédek;
Azért csak rövidre fogta a beszédet:
„Nincs időm továbbra, hogy maradjak itten,
Kegyelmedet pedig áldja meg az Isten;
Áldja meg az Isten ezen a világon,
Még a másikon is, szívemből kívánom.“
18. „Áldjon meg! Áldjon meg!“... anyja eddig mondta,
Hogy ki áldjon vagy kit, azt csak úgy gondolta;
Tudta, hogy az, aki a szívet vizsgálja,
Minden kívánságát benne megtalálja.
Hát mikor melléről elszakadt a gyermek!
Kínját elbeszélni nyelve nincs embernek:
Lelke volt talán a lánc közöttük, aki
Nem kikapcsolódott: tövestül szakadt ki.

19. A kutyák azonban nyíttak és szűköltek,
Csúnya üvöltéssel az ajtóig jöttek,
Feltápáskodtak a szolgák ügyel-bajjal,
Györgyöt is fölverték a fertelmes zajjal.
„Ki járt itt? Mi járt itt?” így óbégatának.
Hogy a két farkasra reáakadának.
„Ez a Miklós dolga! Ezt más nem tehet!
- Utána, utána! Ilyen szedtevette!”
20. S mint mikor egy fészek lódarázs fellázad,
Olybá képzelhetni most az egész házat:
Bukdosnak egymásban a széles tornácór,
Futkosnak szanaszét gyalog vagy lóháton.
Merre vagy hová fut, azt egyik sem tudja,
A bolondok útát jobbra-balra futja:
Végre György úr őket összeszidva rútul,
Megy elül, s a többi mind utána zúdul.
21. Hallja-é az özvegy e vadászi lármát,
Kürtölést, kurjantást, kopók csaholását?
Hallja, mint kiáltják: „Elébe, elébe!”
S tudja, ki elébe? hogy Miklós elébe?
Nem, ezt ő nem hallja. Eltűntén fiának
Gyöngé lábainai megtántorodának,
Lehanyatlott szépen a megvetett ágyra:
Isten tudja, meddig tart az ájulása.

HETEDIK ÉNEK.

„Oly igen megszáná az asszony siralmát,
Mondá, hogy megállja nékie bosszuját.”
Ilosvai.

1. Kinek az ég alatt már senkije sincsen,
Ne féljen: felfogja ügyét¹ a jó Isten.
Toldi Miklósét is lám, miként felfogta:
A holdat egy vastag felhőbe burkolta;
Lett olyan sötétség, hogy semmi sem látszott,
Zengett az ég szörnyen, csattogott, villámlott;
Az istenharagja megütött egy hajdút,
Vége lett azonnal, még csak el sem jajdult.
2. Nem vette tréfára Toldi György a dolgot,
Hogy az istennyila feje körül forgott,
Elszéledt kutyáit visszakürtöltette,
Kósza népe is mind összegyűlt megette;
De bizony közel volt akkor már a reggel,
Hogy haza vergődött az ázott sereggel,
S az volt a legnagyobb bosszusága neki,
Hogy amit elgondolt, mégsem vihette ki.

¹ Védelmébe veszi.

3. Miklós messze tette magát azon éjjel,
Szembeszállt esővel, villámmal és széllal,
És midőn a hajnal a homályt elverte,
Magát egy sivatag pusztaságban lelte.
Ki volt utitársa a kietlen pusztán?
A nap ment utána a kék egen uszván,
Elérte, elhagyta; ott hagyta magában
A barátságtalan nedves éjszakában.
4. Háromszor hagyá el. Negyedik nap délben
Nagy hegyek lebegtek délibáb vizében:
Bámult Miklós, mert ő olyat sosem látott,
A hegyet bámulta, nem a délibábot.
Sietett, sietett, ámbár vala fáradt;
Estenden meglátta a budai várat;
S még nem ment le a nap, midőn odaére
Híres nevezetes Rákos mezejére.
5. Rákosnak mezője tőszomszédos Pesttel,
Pest alatt ért össze utasunk az esttel.
Találkoztak pedig egy temető mellett,
Temetőben új sír dombja sötétellett.
De miféle sírnek sötétlik ott dombja,
Arra Miklósnak most van is, nincs is gondja:
Hosszú gyászruhában — mindenható Isten! —
Édesanyja bókol² egy pár új kereszten.
6. Pedig nem anyja volt, csak szakasztott mása,
Követ meglágyítva keserves sirása;
Hát Miklós ugyan hogyne száná meg nagyon,
Holott neki kőnél lágyabb szíve nagyon?
Meg is esett szíve, oda is ment hozzá,
Hogy kiért? miért sir? tőle tudakozá,
És a gyászos özvegy (mert özvegy volt nyilván),
Igy felelt szavára, keservesen sírván:
7. „Jaj, fiam! ne kérdezd az én esetemet:
Ma temettem el két vitéz gyermekemet;
Duna szigetében gyilkolá meg egy cseh,
Isten a pokoltól soha meg ne mentse.”
Többet nem szólhatott, ezt is csak tördelve;
Nagy zokogás miatt elállott a nyelve;
Letérdelt a sírnek fekete dombjára,
S nyögött, leborulván a két keresztfára.
8. Sokáig tartott így. Miklós pedig várta,
Hadd szűnjék az asszony keserves sirása;
Szűnt is egyszer aztán, legalább úgy látszott:
Nem ri oly erősen, egy kicsit juházott.³
- ² A keresztre ráborulva imádkozik.
³ Tájszó: alábbhagyott, csendesedett, enyhült a sirása.

- Akkor monda neki: „Hallom, amint hallom
Az asszony baját, de nem értem, megvallom;
Két fiát megölték, ki ölé meg és mért?
Ha megölték: nincs, ki vért kívánjon vérért?”^a
9. Főlegyen esedék e szavakat hallván,
S erőt vett az asszony kegyetlen fájdalomán;
Sovány is, hallvány is volt az ábrázatja,
Csak a két nagy szeme sötétellett rajta.
„Vért a vérért, mondog? Ó jaj, senki sincsen,
Az én keservembe ki belétekintsen;
Pusztá a szívem, mint kopár őszi tarló,
Amelyről leszedte a kalászt a sarló.”
10. Toldi pedig monda: „Ne sírjon kegyelmed,
Csak nem támad már fel a két vitéz gyermek:
De ne legyen nekem az Isten Istenem,
Ha bosszút nem állok érettek a csehn.
Hanem kérem szépen (s látja, nem hiában),
Mondja el a dolgot istenigazában;
Özvegy édesanyám van nekem is otthon,
Tudom én sajnálni a jó özvegyasszonyt.”
11. Ekkor a bús asszony nekibátorodva,
Hogy esett, mint esett, mind elpanaszolta:
Duna szigetében öklelődzik egy cseh,
S szörnyűképen szolgál neki a szerencse;
Kérkedik nagy fennen, magát hányja-veti,
A magyar nemzetet csúfra emlegeti;
Sok bajnok kiment már életre, halálra,
Özvegyet, árvát és jajszót hagyni hátra.
12. Tegnap állt ki az ő két levante fia;
Nem volt fél országban olyan pár dalia,
Nem volt a világon olyan két jó gyermek;
És most egymás mellett egy sírban hevernek!
Elrémlt a világ, nem is akadt már ma,
Aki a kegyetlen csehvel szembeszállna;
Pedig megint ott lesz a szigeten reggel,
Istent káromoló gögös beszédekkel.
13. Így megértve Miklós a bajnak mivoltát,
Tovább az asszonnyal nem közlőtte dolgát,
Hanem köszönt s indult Pestnek városába,
Menet nagy dolgokat forgatván magába.
Utcáról-utcára ment nagy sebbel-lobbal,
Mintha ott a járást ő tudná legjobban,
Pedig csak ödöngött előre meg hátra:
Kebélén kenyere, hátán volt a háza.⁴

⁴ Közmondás: nincs egyebe, csak a rajtavalója. A földönfutóra, hajléktalanra mondják.

NYOLCADIK ÉNEK.

„..... Király
Ne tartaná Miklóst otthon, ír, nagy kárnak.”
Hosszai

1. Toldi György pediglen kigondolta bölcsen,
(Hogy egyik szavamat másikba ne öltsem),
Kigondolta, mondom, kifőzte magában:
Miképp legyen úrrá öccse vagyonában.
Hát előbb, mint Miklós, ő is Budán termett,
Hogy Lajos királynál megássa a vermet,
Fel is ment, mihelyest leszállott a lórul,
S ilyen ajánlást tett a szegény fiúrul:
2. „Felséges királyom! keserű az nékem,
Amit jelenteni gyászkötelességem;
Keserű, mert vízzé csak nem válik a vér,¹
Csak testvér marad az, aki egyszer testvér.”
Itt elhagyta, s mintha erősen zokogna,
Szemét egy kendővel ugyancsak nyomkodta;
Veres lett a szeme a nagy dörzsölésre,
De könnyet a király nem vett benne észre.

¹ Közmondás. Értelme: egyik atyafi nem tagadhatja meg a másikat, húznak egymáshoz.

3. A király azonban ilyenképen szóla:
„Nem is hallottam még, hogy testvéred volna.
Udvaromba miért soha nem vezetted,
Be sem is mutattad, meg sem ismerttetted?”
György pedig felele: „Oh, uram, királyom,
Nekem az kiváltkép szégyenem és gyászom,
De, — (s nagyot sóhajtott erre az egy dé-re),
Érdemetlen volna királyom kegyére.
4. Miklós a tizedik esztendőben járván,
Kimúlt szegény apánk, s ő elmaradt árván.
Apja helyett apja én akartam lenni,
S belőle, mint illik, jó vitézt nevelni:
De korhely, buta lón: jóra semmi kedve;
Honn maradt, betyárnak, pórnak nevekedve;
Pedig erő benne volna módnélküli:
De mi haszna? Lebzsel és a bajt kerüli.”
5. Felelt a jó király: „Ejnye, bizony nagy kár,
Mégis rosszul tetted, hogy róla hallgattál,
Azt mondád: igen nagy erő lakik benne:
Csodálnám, ha harcra kedve mégsem lenne.
De ami elhaladt, nem mult el végképen,
Hozd fel őt, hadd lássam, hozd fel, kérlek szépen,
Megtanul, majd meglásd, az én iskolámban;
Ha nem, úgyis elmegy egy közemberszámban.”
6. „Köszönöm, köszönöm felséged kegyelmét,
Méltatlan öcsémről ily jó hiedelmét,
De jaj, minden késő: öcsém el van veszve,
Szántszándékkal való gyilkosságba esvé!
Jaj! hogy ily panaszra kell nyitnom a számat,
Megölé némely nap szerető szolgámat...²
Monda György és nyögve egy kőszentre borult;
A király ránézett, s képe elkomorult.
7. Hogy miért borult el a király orcája,
Azt nem mondta Györgynek, ez sem tudokálta.
Hallgattak sokáig, végre a felséges
Király így töré meg a nagy csendességet:
„Mégis van egy módon kegyelem számára,
Hozasd fel a fiút mielőbb Budára:
Egy erős cseh ví bajt Duna szigetében,
Sok derék vitézem mult ki már kezében.
8. Hadd jöjjön fel öcséd és álljon ki azzal:
Vagy erőt vesz rajta, vagy keze miatt hal.
Ha győz, úgy derék fi, méltó kegyelemre;
Ha nem, úgy vétkeért meg leszen büntetve.”

² Valamelyik napon néhány napja.

- Ezt mondá a király; de nem örült rajta
A jószívű bátya, sőt ekkép sóhajtja:
„Jaj mérthogy öcsémnek már ez is későn jön!
Elment, bujdosóvá lett az egész földön.
9. Hová, háová nem lett? Elosont a háztól,
El sem búcsúzott, csak a kapufélfától,
Híre, hamva eltűnt, elveszett az útja;
Él-e, hal-e már most, a jó Isten tudja.”
Így sopánkodott György álnoksággal telve,
Hej pedig hamis volt néki teste-lelke,
A foga fejerit mindjárt kimutatta,
Beszédének sorját emígy fordította:
10. „Neki már világ és törvény szerint vége,
Jól tudom, rám nézne földi öröksége,
El is foglalhatnám, elvehetném joggal,
Hogyha úgy akarnék bánni a dologgal.
De azt mondaná majd egyik avagy másik:
Toldi György az öccse birtokára vágyik.
Lám ni! azt a háztól világra zavarta,
Aztán fogta minden földjét elfoglalta.
11. Pedig Isten mentsen, hogy így elfoglaljam,
S a világ bosszantó rágalmait halljam!
Aztán meg ki áll jól, hogy reám nem törne,
S elvett birtokáért öcsém meg nem ölne?
Ezt én nem akarom és nem is tanácsos,
Hanem im, letészem széked zsámolyához:
Hogy ki legméltóbb rá, felséged tudhatja,
Királyi adományképen annak adja.”
12. Elmondá Toldi György és hajlonga mélyen:
A király kilátta, mi szándéka légyen;
Kitalálta szépen a főgondolatot,
Melyet Toldi György úr szépen elhallgatott:
Királyi levélet óhajtott felőle,
Hogy öccsét könnyebben kitudja belőle,
Ha netán kegyelmet nyerne idő múlva,
És az öröksége után felindulna.
13. Hidegen mosolygott a felséges király,
S így fogá meg Györgyöt saját szavainál:
„Öcséd örökségét, jól van, elfogadom,
S rá te vagy legméltóbb, tehát néked adom:
Olyan feltétellel adom pedig néked,
Hogyha holnap a cseh bajnokot kivégzed,
Vár fokára tűzöd a levágott fejet:
Úgy nyered királyi függő pecsétemet.”

* Engem illetve.

14. Toldi György veresebb lőn a főzött ráknál,
Homályosan látott a szép napvilágnál,
A faragott képek táncoltak körül,
Csak kicsibe múlt el, hogy le nem szédüle;
Aztán egy hidegség futott végig rajta,
Fázott, mégis izzadt: elsápadt az arca,
Elsápadt, hogy annyi vér se maradt benne,
Mennyi egy szunyognak egyszer elég lenne.
15. Megszólamlott aztán végre valahára,
S így felelt szomorán a király szavára:
„Mondom: nekem nem kell az öcsém vagyonya,
Én lemondtam róla, lelkemet ne nyomja.”
Így szólott s köszönt a felséges királynak,
Hazament s nekiállt otthon a hajának,
Nekiesett tépni, homlokát öklözni:
Csak lesték a szolgák: kell-e már kötözni?

